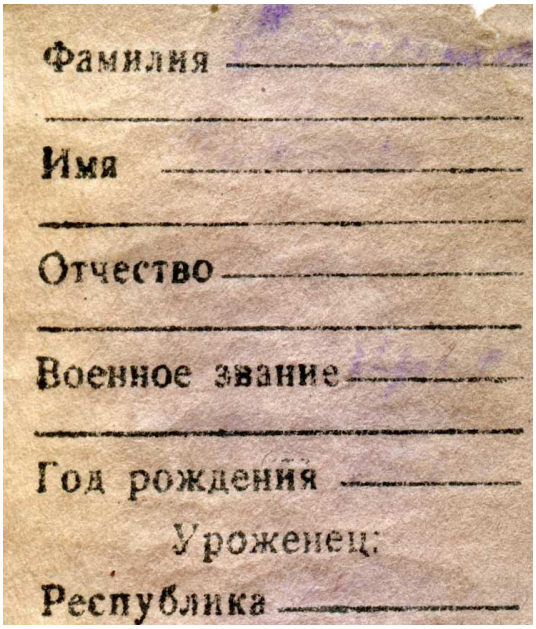

Рис. 1. Зображення записки з посмертного медальйона з вицвілим рукописним текстом.

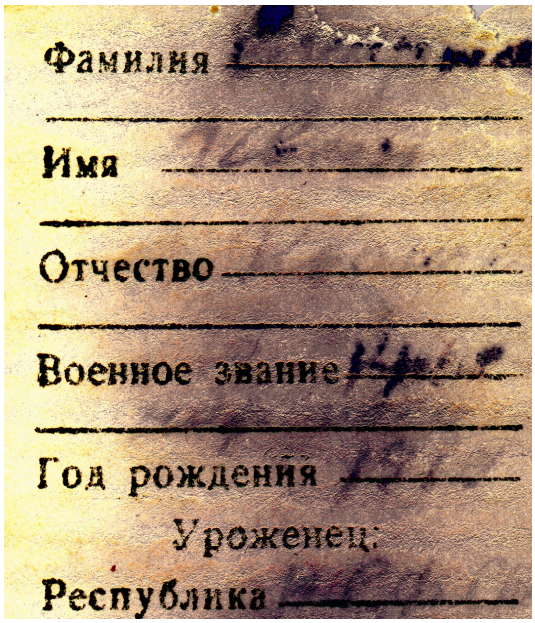

Рис. 2. Зображення записки з посмертного медальйона після обробки у програмі Adobe Photoshop.

Ураховуючи викладене вище, вважаю за доцільне вивчення працівниками практичних підрозділів Експертної служби МВС України можливостей програми Adobe Photoshop з метою її подальшого використання як додатковий інструмент під час дослідження змісту документів. Також рекомендую студентам і курсантам вищих навчальних закладів приділяти більше уваги та часу вивченню зазначеної програми під час навчального процесу, оскільки програма Adobe Photoshop є доволі універсальною та має широкі можливості, які ще не повністю розкриті. Програмно-апаратні комплекси, які нині перебувають на озброєнні експертів, не завжди дозволяють за допомогою ультрафіолету, спеціальних світлофільтрів та інших спеціальних інструментів встановити текст документів.

За наявності сканера і персонального комп’ютера, застосування програми Adobe Photoshop, в окремих випадках, може стати єдиним інструментом під час дослідження певних видів документів.

Тимошок І.М., Косякова О.В., Цвик Л.В.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ СТОРОНИ ЗАХИСТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Пройшло більше двох років з моменту вступу в силу Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яким внесено концептуальні зміни до підходу про призначення і проведення експертиз, використання висновків експерта як доказів у кримінальному провадженні тощо [1].

Так, на реалізацію одного із загальних принципів чинного кримінального процесу, а саме змагальності сторін, що гарантує рівні права сторонам кримінального провадження в отриманні такого доказу як висновок експерта, експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Тобто, сторона захисту **має право ініціювати проведення судових експертиз** з наступним отриманням висновків експерта за результатами такого проведення.

За період дії чинного КПК України визначилися деякі позитивні та негативні сторони застосування зазначеного закону.

Відповідно до ч. 1 статті 242 нового КПК України, експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Сторона обвинувачення залучає експерта за наявністю підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (ч. 1 ст. 243).

Водночас сторона захисту **має право самостійно залучати експертів** на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (ч. 2 ст. 243 КПК України «Порядок залучення експерта»).

Варто зауважити, що до прийняття чинного КПК України кримінально-процесуальне законодавство такого права стороні захисту не надавало. Адвокат мав право звернутися з відповідним клопотанням до слідчого, але остаточне рішення про проведення самої експертизи залежало від самого слідчого.

Вивчення міжнародного досвіду з цього питання свідчить про таке.

Відповідно до даних, наданих Державним комітетом судових експертиз Республіки Білорусь, в Білорусі існує саме такий порядок призначення експертиз. Так, в кримінальному процесі при необхідності призначення експертизи, слідчий, особа, яка проводить дізнання, виносять постанову. Також призначити експертизи має право суд.

Тобто, рішення про призначення експертизи в рамках кримінального процесу може прийняти лише орган кримінального переслідування або суд. Сторона захисту має право лише заявляти клопотання, в тому числі і про призначення експертизи, але не має права самостійно її призначати.

Такими самими правами наділена сторона захисту і відповідно до кримінального законодавства Республіки Вірменія (відповідно до даних з Національного бюро експертиз Республіки Вірменія). Сторона захисту має право заявити клопотання про призначення експертизи, отримати копію відповідної постанови, за пропозицією або за дозволом органу кримінального переслідування приймати участь в проведенні експертизи, також приймати участь в проведенні експертизи, якщо цього вимагає підозрюваний і звинувачений або за клопотанням самого захисника.

Також, відповідно до законодавства Республіки Вірменія, Сторона, за клопотанням якої призначається експертиза, надає в письмовому вигляді

питання, які необхідно поставити експерту, вказує на об’єкт дослідження, може вказати, хто має бути призначений як експерт.

В Республіці Латвія схожа ситуація. За інформацією Державного Бюро судових експертиз Міністерства юстиції Республіки Латвія, експертиза, зазвичай, призначається слідчим, прокурором або суддею.

Одночасно, сторона захисту може заявити клопотання цим особам про призначення експертизи. Також, Кримінальним процесуальним кодексом Республіки Латвія передбачено право підозрюваного ознайомитися з документом про призначення експертизи перед направленням його до відповідної установи та внесення клопотання про доповнення постанови додатковими питаннями тощо.

Відповідно до даних, наданих Інститутом судових експертиз ім. проф. д-ра Яна Сехна Республіки Польща, в польській юридичній системі експертизи призначаються судами.

Однією з суттєвих прогалин в чинному КПК України також визначено **відсутність закріпленої форми** щодо реалізації стороною захисту права самостійного залучення експерта, що неодноразово підкреслювалося багатьма авторами: Рувіним О.Г., Полтавським А.О., Антонюк П.Є., Зосіменко В.В. та багатьма іншими [2-5].

Так, до низки суттєвих недоліків автори відносять відсутність закріплення нормами КПК документу, який є підставою для проведення експертизи (доручення, заява, адвокатський запит тощо) і повинен містити інформацію (і яку саме) про особу, яка залучається як експерт, питання, що ставляться експерту, перелік матеріалів (зразків, документів), що надаються для дослідження, попередження про кримінальну відповідальність експерта тощо [5].

Лише майже через рік (у грудні 2012) після набрання чинності КПК України до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) [6] були внесені зміни про те, що підставою для проведення експертиз, у тому числі, є письмове звернення сторони захисту кримінального провадження. Тобто наразі для залучення експерта адвокат повинен скласти документ про залучення експерта, в якому обов’язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об’єкти, що підлягають дослідженню. Враховуючи той факт, що залучення експерта стороною захисту здійснюється на договірних умовах (ч. 2 ст. 243 КПК України), після письмового звернення адвоката з експертною установою укладається договір [7].

Схожі відносини закріпили на законодавчому рівні деякі інші країни.

Так, наприклад, дана норма чітко визначена в процесуальному законодавстві Грузії, а саме правові відносини щодо процедури проведення експертиз за ініціативою сторони захисту в кримінальному процесі регламентуються нормами Кримінального процесуального кодексу Грузії від 09.10.2009.

У відповідності до положень КПК Грузії обвинувачений має право вести слідство самостійно або через адвоката, законним шляхом збирати і

представляти докази в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством.

Обвинувачений або його адвокат мають право звернутися в Бюро судових експертиз щодо призначення експертизи. У такому разі для експертної установи виникають права і обов'язки на підставі договору про надання експертних послуг. Після завершення дослідження замовник (обвинувачений або адвокат) зобов'язаний оплатити експертні послуги у відповідності зі встановленими тарифами. Експертний висновок, складений на замовлення сторони захисту, має конфіденційний характер і може бути наданий за запитами правоохоронних органів тільки в установленому законом порядку. Наприклад, на підставі ухвали суду (за клопотанням правоохоронних органів) або на підставі постанови слідчого органу в порядку виїмки документів.

Чинним в Грузії кримінально-процесуальним законодавством закріплено обов'язок сторін (сторона обвинувачення і сторона захисту) у термін не пізніше, як за п'ять днів до судового засідання, надавати один одному і суду всю інформацію, яку вони збираються надати до суду як докази.

У Республіці Молдова, відповідно до даних Генерального інспекторату поліції Техніко-криміналістичного центру судових експертиз, порядок проведення судових експертиз за ініціативою сторони захисту аналогічний порядку проведення судових експертиз за ініціативою громадянина.

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту **має право збирати докази** шляхом витребування та отримання речей, копій документів, висновків експертів тощо, а також ініціювати проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Як відомо, процес збирання доказів передбачає здійснення сторонами кримінального провадження певних дій, зокрема, пошук і виявлення доказів, фіксацію доказової інформації, вилучення і збереження доказів для їх подальшого дослідження, всебічне дослідження різноманітних властивостей доказів, оцінку й використання отриманих доказів в ході доказування у кримінальному провадженні.

Однак, незважаючи на те, що ч. 2 ст. 22 КПК України закріплено рівність прав сторін на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, сторона захисту фактично позбавлена рівної можливості щодо збирання та подання доказів. Захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання необхідної інформації.

Це свідчить про фактичну неможливість надання стороною захисту належних об'єктів дослідження експерту. Кримінальним процесуальним кодексом не визначено порядок одержання тимчасового доступу або вилучення речей і документів представниками сторони захисту. Не зрозуміло, яким чином експерт зможе отримати об'єкт дослідження, для виконання експертизи призначеної стороною захисту, якщо об'єкти

майбутнього експертного дослідження на стадії досудового розслідування вилучаються слідчим і долучаються до матеріалів кримінального провадження як речові докази.

Одночасно варто відмітити і позитивні аспекти чинного Кримінального процесуального кодексу України в частині призначення експертизи за ініціативою сторони захисту.

Так, у випадку, якщо слідчий чи прокурор відмовив стороні захисту у задоволенні клопотання про залучення експерта та проведення експертизи, сторона захисту має право порушити клопотання про залучення експерта перед слідчим суддею у порядку, передбаченому ст. 244 КПК України.

Такий механізм, установлений законом, сприяє захисту прав та законних інтересів сторони захисту у кримінальному провадженні та забезпечує дотримання вимог такої загальної засади кримінального провадження, як змагальність, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 22).

У той же час постають питання:

– до кого в такому випадку повинно направлятися, наприклад, клопотання експерта про надання додаткових даних;

– хто буде погоджувати термін проведення експертизи тощо.

Пам’ятаємо, що законодавець передбачив, що обов’язок надання експерту об’єктів дослідження, а отже і додаткових матеріалів, покладено на ініціатора її проведення. Процесуально, це питання, при проведенні експертизи, призначеної відповідно до ч.ч.1, 3 ст. 243, не врегульовано.

Узагальнюючи викладене, можна сказати, що на сьогоднішній день положення про ініціювання стороною захисту проведення експертизи, як засіб забезпечення гарантування рівності прав сторонам процесу, є певною мірою декларативною по відношенню до визначеного порядку проведення експертизи стороною обвинувачення та не працює в повному обсязі.

Про це свідчить відсутність законодавчо закріпленого процесуального механізму і порядку проведення експертизи за ініціативою сторони захисту. При цьому механізми призначення і проведення експертизи за ініціативою правоохоронних органів чи суду, в рамках кримінального провадження, регламентовані в Кримінальному процесуальному кодексі та в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) [6].

Наведені вище факти свідчать про необхідність створення механізму застосування стороною захисту положень ст. 243 КПК шляхом розробки чіткого порядку закріплення його процесуальними нормами, оформленого у вигляді пропозицій та/або рекомендацій для надання їх на розгляд Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з метою подальшого опрацювання.

З метою урегулювання питань призначення та проведення судових

експертиз за ініціативою сторони захисту, є нагальна потреба у внесенні змін до Закону України «Про судову експертизу» [8], а також до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Мін'юсту України від 08.01.1998 № 53/5.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
2. Полтавський А.О. Окремі питання удосконалення законодавства про судову експертизу: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» / А.О. Полтавський. – К., 2014. – С. 91.
3. Зосіменко В.В. Судово-медична експертна діяльність в розрізі діючого КПК України: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» / В.В. Зосіменко. – К., 2014. – С. 50.
4. Рувін О.Г. Проблемні питання судово-експертного забезпечення крмінального процесу України: шляхи вдосконалення: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» / О.Г. Рувін. – К., 2014. – С. 3.
5. Антонюк П.Є. Актуальні питання судово-експертної діяльності державних спеціалізованих установ: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» / П.Є. Антонюк. – К., 2014. – С. 9.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5: із змінами і доп. станом на 26.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Інструкції: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.
7. Поліщук І.Ю. Щодо питання призначення судової експертизи стороною захисту в рамках кримінального провадження // Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень: матеріали круглого столу (10 квітня 2014 р.) / МВС України, НАВС. – К., 2014. – С. 224-226.
8. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12
9. Косовський М. Новий підхід до проведення експертиз у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iaa.net.ua/novij-pidxid-do-provedennya-ekspertiz-u-kriminalnomu-provadzhenni/.
10. Ткаченко Н.М. Використання спеціальних знань відповідно до

нового Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13.

11. Гора І.В. Залучення спеціаліста й експерта адвокатом за кримінальним процесуальним кодексом України // Вісник Академії адвокатури України. – К., 2013 – № 1(26). – С. 156-162.

Троп О.В.

ПОНЯТТЯ ЕЛЕМЕНТА ТА ОЗНАКИ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

Сучасне криміналістичне вчення про зовнішність людини має власний доволі розвинений понятійний апарат.

Проте до нашого часу просто немає однозначного визначення деяким з них, зокрема «елемент зовнішності» і «ознака зовнішності». Поєднання цих понять надійно ввійшло в термінологію криміналістичних досліджень лише останні десятиліття [1].

У перших працях з криміналістики (межі XIX-XX ст.) елементи зовнішності, такі як лоб, ніс, очі, руки і т.д., називалися органами людського тіла (А. Бертильйон, Р.А. Рейсе) чи, у більш пізніх джерелах (20-х – 30-х рр. XIX ст.), – частинами людського тіла (Р. Гейндель, Г. Грос, Р. Шнейкерт) [2]. У літературі 50-60-х рр. до вказаних визначень додався термін «деталі зовнішності» (нововведення радянських криміналістів Н.В. Терзієва, З.Г. Самошиної, О.Ю. Пересункіна). У 70-90-ті рр. в криміналістичному вченні про зовнішність людини домінують терміни «елементи зовнішності» (П.П. Цвєтков, В.А. Снєтков, О.М. Зінін), хоча, водночас, нерідко трапляються і терміни «частини тіла» чи «частини обличчя».

Нині загальноприйнятим в ідентифікації особи за ознаками зовнішності є вживання терміна «елемент зовнішності», оскільки термін «орган людського тіла» означає «частина організму, що виконує певну функцію» [3], але це властиво не всім зовнішнім елементам зовнішності і більше наближається до назви внутрішніх анатомічних органів. Терміни «частини» і «елементи» – синоніми, але у останніх публікаціях [4] вживається тільки термін «елемент зовнішності». Найбільш вдале його визначення було дано професором В.А. Снєтковим в навчальному посібнику «Габитоскопия»: «Елемент зовнішності – це будь-яка, виділена у процесі спостереження (вивчення) частина зовнішності людини.

Поняття «ознака зовнішності» мало ще більше найменувань. У першоджерелах з криміналістики переважав термін «прикмета». Він ставився як до методу «словесного портрета», так і вживався в графічних дослідженнях та дактилоскопії. У 1970-х – початку 80-х рр. XX століття домінуючими стають терміни «ознаки зовнішності» і «зовнішні ознаки», причому перший зустрічається значно частіше, ніж другий.

Терміни «зовнішніх ознак» і «ознаки зовнішності» багато авторів вважають тотожними. Професор В.А. Снєтков ці поняття поділяє: «Зовнішні ознаки людини – найбільш об’ємне поняття... воно охоплює все зовнішні характеристики людини». У поняття «ознака зовнішності» не можна